

**ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Գագիկ Սուքիասյան

Մանկավարժական գիտությունների դոկտոր
Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ, Կոլտուրայի ֆակուլտետ
Թանգարանագիտության, գրադարանագիտության և մատենագիտության ամբիոն
ՀՀ, Երևան, Ալեք Մանուկյան 13/ա
Էլ. փոստ՝ gagiksukiasian@mail.ru
Հոդվածը ներկայացվել է 18.03.2019, գրախոսվել է 31.01.2020, ընդունվել է
տպագրության 30.04.2020

Ներածություն

XXI դարը սովորաբար անվանում են «տեղեկատվական հասարակարգի դարաշրջան»¹, որի զարգացման հիմքում, որպես գերխնդիր, պետք է լինեն օբյեկտիվ տեղեկատվության, գրադարանային-տեղեկատվական աղբյուրների ճկուն համակարգ և տեղեկատվության (գրականության) ազատ շրջանառություն՝ խթանելով սոցիալ-հաղորդակցական, գիտակրթական և հասարակության տեղեկացման գործընթացների զարգացումը: Այդ առումով, անշուշտ, անառարկելի են նաև տեխնոլոգիական և մեդիա տեղեկատվական միջոցների նշանակությունն ու որոշիչ դերը:

Սակայն նշված հասարակարգի ձևավորման ու զարգացման մեջ (թե՛ Հայաստանում և թե՛ նրա սահմաններից դուրս) տեղեկատվական կապերի ժամանակակից համակարգը չի կարող լինել հուսալի և արդյունավետ, եթե օգտվողները (ընթերցողները) չեն պատկերացնում դրա սահմաններն ու հնարավորությունները, չեն տիրապետում գրադարանային-տեղեկատվական մշակույթի բովանդակային էությանը²: «Տեղեկատվական մշակույթը» մարդկային գործունեության արդյունք է (բանավոր, գրավոր, էլեկտրոնային)՝ պայմանավորված դարերով ստեղծված մշակութային ժառանգության գոյությամբ: Եվ յուրաքանչյուր երկրի «տեղեկատվական մշակույթը» հենված է նախ և առաջ սեփական հոգևոր և նյութական մշա-

¹ Кастельс 2001; Уэбстер 2004.

² Գրադարանային-տեղեկատվական կրթության համակարգում նոր տեխնոլոգիաների և սոցիալական մեդիայի կիրառման արդի միտումները 2014, Շահբազյան 2014, 321-329, Սուքիասյան 2013, 128-135, Гендина 2006.

կույթի արժեքների վրա՝ պահպանվելով գրադարաններում, մատենադարաններում և փաստաթղթատեղեկատվական այլ կենտրոններում: Իրենց բովանդակային ու կառուցվածքային առանձնահատկություններով, այդ հաստատությունների գլխավոր գործառույթներն են տարբեր ուղիներով ու մեթոդներով տեղեկատվական նյութերի ձեռքբերումը, մշակումը, ուսումնասիրությունը և սպասարկումը: Այսինքն, տեղեկատվությունն ու հաղորդակցությունը հասարակական անհրաժեշտություն են՝ կախված օբյեկտիվ դրսևորումներից և ընթերցողական պահանջներից:

Էլեկտրոնային-տեխնոլոգիական և մեդիա լրատվական միջոցների ազդեցությունները տեղեկատվական դաշտի և հասարակական կյանքի զարգացման վրա

Կարևորելով էլեկտրոնային-տեխնոլոգիական և մեդիա լրատվական միջոցների կիրառական նշանակությունը գրադարանային-մատենագիտական գործունեության մեջ և սոցիալ-հաղորդակցական համակարգերում³, քննենք արդի տեղեկատվական դաշտում և հասարակական կյանքի զարգացման վրա նաև այդ միջոցների թողած դրական և բացասական ազդեցությունները՝ ցույց տալով մշակութային ժառանգության նկատմամբ պատերազմների կործանարար հետևանքները, այն է՝ մշակութային եղեն իրականացնելու ճանապարհով ազգերի պատմական հիշողությունը ջնջելու, տեղեկատվական-հաղորդակցական կապերի զարգացման մեջ բազմաթիվ հանցագործ միտումները⁴ և դրանց դեմ պայքարի ձևերին:

Այսպես՝ ըստ հայկական հեռուստատեսային լուրերի, 2013-2014 թթ. գրանցվել է տեխնոլոգիական (համակարգչային) հանցագործությունների ավելի քան 102 դեպք («< 1», 18.IX.2014), համաձայն որոնց, հակերների կողմից ապօրինի ճանապարհով կողոպտվել ու հափշտակվել են փաստաթղթային-տեղեկատվական բազմազան աղբյուրներ՝ «կեղծ ծրագրեր կազմելու» և շրջանառության մեջ դնելու նպատակով: Նրանց գործունեությունից դուրս չի մնացել նաև պոռնոգրաֆիական բնույթի 800 նյութի մասսայականացումը: Հասարակական կյանքի համար խիստ վտանգավոր այդպիսի գործունեությունը, ըստ «Հայլուրի», անհանգստացրել է նաև քրեական ոստիկանությանը: Համաձայն «< 1»-ի (10.1 և 15.1.2014) լրատվության տարբեր երկրների վերաբերյալ քաղաքական և անձնական բնույթի մոտ 1 մլն. գաղտնագերծված փաստաթղթեր վիրտուալ ճանապարհով շրջանառության մեջ է դրել ամերիկացի Էդվարդ Սնոուդենը՝ հեղինակային իրավունքի խախտմամբ խթանելով տեղեկատվական և տեխ-

³ Գրադարանային-տեղեկատվական կրթության համակարգում նոր տեխնոլոգիաների և սոցիալական մեդիայի կիրառման արդի միտումները 2014, Սուփիայան 2018:

⁴ Волковский 2003; Крылов 1997; Расторгов 2007.

նյութիական հանցագործության զարգացումը: Սնուդենի քայլը առիթ է տվել «անձնական բազմաթիվ հետապնդումների» («Շանթ», 26.XII.2013): Ըստ «< 1», «arm news» և «Россия 1» հեռուստատեսային հաղորդումների (22.VIII.2013)՝ Բրեյլի Մենինգը «Vikiliks»-ի միջոցով ամերիկյան գաղտնի հետախուզության վերաբերյալ հարյուրհազարավոր փաստաթղթային տեղեկություններ է տարածել, որի համար ցմահ բանտարկության փոխարեն դատապարտվել է 35 տարով: Իսկ «Վիկիլիքսի» հիմնադիր Ջուլիան Ասանժը, որը հայտնի է հազարավոր բազմաբնույթ գաղտնի փաստաթղթեր («անձնական քարտեր») տարածելու գործով («< 1», 21.XII.2012, 3.VII.2015), ի վերջո ենթարկվել է քրեական հետապնդման և դատապարտվել Անգլիայում («< 1», 4.II.2016): Հեռուստատեսային մեկ այլ տեղեկատվությամբ («arm news», 19.VIII.2014)՝ տեխնոլոգիական արդի դարաշրջանի ամենամեծ կիբերհանցագործությունը կապված է ԱՄՆ-ի խոշոր բուժաստատություններից մեկի հետ, որի «համացանցից չինացի հակերները հատուկ նպատակով օգտագործելու և տարածելու համար գողացել են 4,5 մլն անձնական տվյալներ», ինչը հերթական անգամ վկայում է էլեկտրոնային միջավայրում փաստաթղթային-տեղեկատվական ֆոնդերի անհսկելիության փաստի մասին: Հակերային լայնամասշտաբ հարձակումները ԱՄՆ-ի սոցիալական ցանցերի վրա շարունակվել են 2015 թ. («< 1», 5.VI.2015): Հաշվի առնելով անձնական տվյալների տարածման անօրինականությունը՝ ԱՄՆ-ի կոնգրեսում առաջարկվել է «Ազատության մասին օրենքում» մտցնել «Մարդկանց մասին տվյալների բազայի տարածման (իմացության) արգելափակում» կետը (ըստ «< 3»-ի՝ 24.V.2015): Ավելին՝ 2015 թ. հունիսի 3-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Բ. Օբաման ստորագրել է օրենք՝ ընդդեմ «էլեկտրոնային լրտեսման» (էլեկտրոնային ուղիներով տեղեկատվության գաղտնի տարածման): Կիբերհանցագործության դրսևորումներից են նաև էլեկտրոնային-տեղեկատվական աղբյուրների վրա լայնամասշտաբ հարձակումները, այսպես կոչված՝ «տեղեկատվական պատերազմները»⁵:

Ըստ ռուսական հեռուստահաղորդումների («Россия 1», 11.IX.2014), «հակերները զանգվածային գրոհ են կատարել համակարգչային ցանցերից 10 մլն. օգտվողների էլեկտրոնային փոստերի վրա՝ գողանալով անձնական և ֆինանսական կարևոր հետաքրքրություն ունեցող փաստաթղթեր ու տվյալներ»: Մեկ այլ օրինակ. անչափահասները ազատորեն օգտվելով համակարգչից՝ զբաղվել են փաստաթղթային կեղծ գործարքներով («Россия-1», 27.II.2015), որոնց նկատմամբ կիրառվել է խիստ հսկողություն: Իսկ Չինաստանում կիբերհանցագործները գողացել ու ոչնչացրել են 15 000 համակարգչային տվյալներ («Արմենիա», 19.VIII.2015):

⁵ Волковский 2003; Панарин 2003; Почепцов 2002; Поляков 2004.

Տեղեկատվական և սոցիալ-հաղորդակցական կապերի հիմնախնդիրները տեխնոլոգիական հանցագործությունների զարգացման համատեքստում

Ակնհայտ է, որ «տեղեկատվական պատերազմների» գլխավոր ռեսուրսը համացանցն է՝ բոլոր հնարավորություններով: Այդ համատեքստում, սակայն, ժամանակակից կրթության խնդիրը պետք է լինի ոչ միայն մասնագետների մտավոր զարգացումն ու նրանց տեխնիկապես զինելը, այլև՝ «հոգևոր դաստիարակությունը՝ որպես մարդկային բարձրագույն արժեք»⁶: Միայն այդպիսի անհատները ընդունակ կլինեն հակադրվել տեխնոլոգիական ճնշմանը (բռնությանը) և պաշտպանել տեղեկատվության ու հասարակության անվտանգությունը:

Վերը նկարագրված օրինակները հիմք են տալիս նաև պնդել, որ օբյեկտիվ տեղեկատվությունը կեղծ նպատակներով փոխանցվում է «ապատեղեկատվության դաշտ» վերարտադրվում է «տեխնոլոգիական նոր տեղեկատվություն», որոնց բացասական ազդեցությունները անձի տեղեկատվական և ընթերցողական մշակույթի ձևավորման⁷, ինչպես նաև քաղաքական, տնտեսական գրադարանային սպասարկման և գիտակրթական գործընթացների վրա անշուկեյի են: Կարելի է եզրակացնել, որ, ի տարբերություն բնական աղետների հետևանքով կործանվող քաղաքակրթությունների, մարդկության նկատմամբ արագորեն աճող և լայնամասշտաբ զարգացող տեխնոլոգիական հանցագործությունները կարող են ավելի աղետալի չափերի հասնել և ապագայում հարցականի տակ դնել նաև կյանքի գոյությունը: Բացի նշվածներից, էլեկտրոնային միջավայրում ստեղծվող սոցիալական ցանցերը նույնպես աչքի են ընկնում բացասական կողմերով՝ պատճառ դառնալով համակարգչից անձի կախվածության, լեզվական աղավաղումների, տեղեկատվական դաշտում համակարգչին՝ իբրև «երկխոսության ձևաչափի» կեղծ պատկերացման: Նման հետևությունների են եկել հեռուստատեսային բանավեճի հրավիրված ռուս գրողներ, բժիշկներ, սոցիոլոգներ և դերասաններ («Мир», 21. VIII.2014), որոնց հետ չի կարելի չհամաձայնել: Օրինակ, մեկուսանալով տեղեկատվական մյուս աղբյուրներից, հատկապես «կենդանի» գրքից, անձը կամ սոցիալական խումբը չի կարող միայն համակարգչից («էլեկտրոնային գրքից») ստանալ լիարժեք և արժանահավատ (հաճախ իրականությանը չհամապատասխանող) տեղեկատվություն: Հետևապես, նրա(նց) մոտ չեն կարող ձևավորվել ստեղծագործական լայն հմտություններ, ճշմարիտ աշխարհայացք:

⁶ Запесоцкий, Марков 2015, 13.

⁷ Շահբազյան 2014, 321-329, Սուքիասյան 2013, 128-135, Вороничева 2011, 59-63.

Կալիֆոռնիայի համալսարանի (ԱՄՆ) գիտնականների կարծիքով մեծ է համակարգչի բացասական ազդեցությունը երեխաների ուղեղի վրա. նրանց զրկում է ընթերցանությունից, ինքնուրույն մտածելու ունակությունից, և նրանք կարող են «վերածվել շնչող ռոբոտների» («Կենտրոն», «arm news», 20.X.2014): Ընդհանրապես համակարգչի հետ մշտական կապը, աշխատանքի գերծանրաբեռնվածությունն ու գերհոգնածությունը մարդկանց մոտ առաջ է բերել նաև տեսողական խնդիրներ: Հաշվի առնելով այդ և միաժամանակ հեռուստատեսությամբ ցույց տալով համակարգչավարների գունատ և հոգնատանջ դեմքերը («arm news», 28.VIII.2014), բրիտանացիները առաջարկել են շաբաթվա աշխատանքային օրերը կրճատել՝ դարձնելով չորս օր: Անգլիացիների այս լուրջ առաջարկությունը տնտեսագիտության, գրադարանային-տեղեկատվական կամ տեխնոլոգիական գործունեության մեջ առայժմ չի քննարկվել: Բացի այդ, նկատի առնելով բջջային հեռախոսների հետ երեխաների կապը («Ար», 27.III.2016), (կորցնելով թանկագին ժամանակ -Գ.Ս.)՝ և սոցիալական ցանցերի խիստ վտանգավորությունը նրանց վրա («Ար», 18.IX.2015), անգլիացի սոցիոլոգները առաջարկել են մինչև 10 տարեկան երեխաներին արգելել օգտվելու համակարգիչներից: Դպրոցականների վրա համակարգիչների, սմարթֆոնների և պլանշետների ունեցած բացասական ազդեցություններին է անդրադարձել նաև Հ. Ավետիքյանը⁸: Դրանք են՝ կախվածություն համակարգչից, հոգեբանական լարվածություն, մտավոր զարգացման խանգարում, խզում ընտանիքից և այլն: Համաձայն մեկ այլ տեղեկատվության («Արմենիա», 1.II.2018)՝ Չինաստանում 20 ժամ համակարգչից օգտվող երիտասարդը կորցրել է օրգանիզմի կայունությունը՝ զրկվելով ոտքերի վրա կանգնելու կարողությունից: Դեպքը որակվել է որպես համակարգչի «մահաբեր» ազդեցություն մարդկանց առողջության վրա:

Այսպիսով, սոցիալ-հաղորդակցական համակարգում և տեղեկատվական գործունեության մեջ համակարգչի, որն հաճախ անվանում են «XXI դարի ամենամեծ համաճարակ», առավելություններն ու թերությունները ակնհայտ են: Տեղեկատվագիտական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանք չեն կարող իրականացնել նաև համակողմանի կրթություն՝ առանց գրքային մշակույթի առկայության: Մեր կարծիքով, ընթերցողի (քաղաքացու) նախապատրաստությունը տվյալ հասարակարգի ձևավորման մեջ՝ օբյեկտիվ տեղեկատվություն ձեռք բերելու և ընթերցանություն զարգացնելու գործում, անսահման մեծ են գրքի («փաստաթղթի») ու գրադարանի հասարակական դերերը:

⁸ Ավետիքյան 2017, 1:

Տեղեկատվական աղբյուրների պահպանման և սոցիալական անվտանգության ապահովման ժամանակակից հիմնախնդիրները «բոլորը բոլոր դեմ պատերազմի» մրցավազքի պայմաններում

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ի տարբերություն ավանդական գրքի (գրադարանի), դժվար է առավելությունը տալ էլեկտրոնային (թվային) գրքին: Մեր կարծիքով, տեղեկատվական աղբյուրների ուղիղ «թվայնացումը» վտանգավոր է նրանով, որ էլեկտրոնային միջավայրում նախապես թույլ տված սխալները հեղինակները (սուբյեկտները) անհրաժեշտության դեպքում կարող են ուղղել կամ դրանցում նոր լրացումներ կատարել: Փաստորեն, այդպիսի գործունեությամբ բացասվում է *ստաջնային* տեղեկատվության օբյեկտիվությունը, և կասկածի տակ է դրվում *երկրորդային* տեղեկատվության արժանահավատությունը: Հանդես գալով որպես ավանդական (թղթային) գրքի պաշտպան՝ Ֆ. Բեգբեդերը գտնում է, որ «յուրաքանչյուր անհատ պետք է կարդա հենց թղթի վրա»⁹:

Անդրադառնալով տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման սոցիոմշակութային հիմնախնդիրներին՝ Մ. Շահբազյանը նշում է, որ տեխնոլոգիական միջոցները, թեև հասարակական կյանքի զարգացման վրա ունեն դրական ազդեցություն, սակայն «ծնում են նոր սպառնալիքներ», նպաստում են «մարդկանց մեկուսացմանն ու օտարացմանը հասարակությունից», «դարձել են բռնության ու սպանության տարածման միջոց», բացասաբար են անդրադառնում «մարդկանց մտածողության ու հոգեկերտվածքի վրա»¹⁰:

Ակնհայտ է դառնում, թե որքան մեծ են գրադարանային-մատենագիտական ֆոնդերի պահպանման կարևորությունը¹¹ և «գրադարանների հումանիտար առաքելությունը տեղեկատվական հասարակության մեջ»¹²: Գրադարանային ֆոնդերը հասարակության հարստությունն են: Դրանք պետք է պահպանել նույնպիսի հոգատարությամբ ու սրտացավությամբ, ինչպես մենք պահպանում ենք մշակութային ժառանգության յուրաքանչյուր արժեք: Բայց պետք է նշել, որ գրադարանային ֆոնդերի (ավանդական և էլեկտրոնային) պահպանման, համալրման, հաշվառման և օգտագործման հարցերում այսօր ամեն ինչ չէ, որ բարվոք վիճակում է: Գրադարանային գործունեության այդ բնագավառում կան թերացումներ ու չլուծված խնդիրներ, որոնց մասին հանգամանորեն խոսելը դուրս է սույն հոդվածի սահմաններից:

⁹ Бегбедер 2014.

¹⁰ Շահբազյան 2014, 321-329:

¹¹ Столяров 2006.

¹² Соколов 2011, 8-15.

Սակայն ակնհայտ է, որ ներկա դարաշրջանում պետք է պահպանել տեղեկատվական դաշտի օրինականությունը, անվտանգությունը և ապահովել *հումանիտար և տեխնոլոգիական մտքի* զուգահեռ զարգացումը՝ նպաստելով տեղեկատվական մշակույթի լիարժեք կայացմանն ու նոր աշխարհայացքի ձևավորմանը: Այդպիսի գործունեության դեպքում, մեր կարծիքով, էլեկտրոնային (էկրանային) մշակույթը չպետք է դիտարկել տեղեկատվական գործունեությունից դուրս, այլ՝ փոխհաղորդակցության և փոխզարգացման մեջ: Դիտարկումները ցույց են տվել, որ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների (համակարգիչներ, տպիչներ, բջջային հեռախոսներ և այլն) միջոցով տեղի են ունենում տեղեկատվության անօրինական տարածում, հեղինակային իրավունքի խախտումներ, ծաղկում է բազմատեսակ «փաստաթղթերի վերարտադրությունը», որի մի մասը վերաձվում է խոտանի՝ տեղեկատվական-տնտեսական համակարգերին մեծ վնաս հասցնելով: Սա վկայում է տեղեկատվական հասարակության և ժամանակակից տեխնոլոգիաների կառավարման մեջ օրենսդրության բացակայության մասին, ինչն իր հերթին բերում է նաև սոցիալ-տնտեսական և մանկավարժահոգեբանական բարդ հետևանքներ:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ վերջին տարիներին ավելի են շատացել համակարգչային-տեղեկատվական հանցագործությունները՝ շարունակելով առաջ բերել մի շարք խնդիրներ: Դրանք են՝ հեղինակային իրավունքի խախտումներ, անձնական տվյալների և տեղեկատվական աղբյուրների անօրինական «թվայնացում» ու տարածում, անձի և տեղեկատվության անվտանգության ոտնահարում, գաղտնալուծումներ ու ահաբեկումներ, որոնք լուրջ սպառնալիք են սոցիալական, քաղաքական, կրթական և մշակութային ոլորտների համար: Այդպիսի զարգացումներում, որոնք առկա են նաև Հայաստանում, երբ արտադրվում է «փաստաթղթերի» մեծ քանակ, դժվար է հղումների դեպքում որոշել դրանց անաչառությունը կամ գիտափրավական հիմնավորվածությունը: Սրանք անժխտելի փաստեր են, որոնք պահանջում են հետադարձ վերլուծություն:

Ի դեպ, ահաբեկումը հոգեբանական ազդեցության միջոց է անձի կամ հասարակության վրա: «Նրա գլխավոր օբյեկտը միայն զոհը չէ, այլ նաև նա, ով մնացել է կենդանի»¹³: Տեղեկատվության անվտանգության փորձագետ Ս. Մարտիրոսյանի հաղորդմամբ՝ միջազգային որոշ կազմակերպություններ, գաղտնի կապերի մեջ լինելով հակերների կամ տուրիստական կազմակերպությունների հետ, նրանց աջակցությամբ կարող են համացանցի միջոցով նպատակային հարձակում կատարել հետապնդվող անձի (սուբյեկտի) վրա՝ անկախ նրա գտնվելու վայրից («Շանթ» 1.11.2016):

¹³ Троицкая 2015, 148; Почепцов 1999.

Փաստորեն, խոսքը վերջին տասնամյակներում հասարակական կյանքի վրա ազդող հակասական գործընթացների մասին է, որոնց հստակեցման վերաբերյալ, մեր կարծիքով, պահանջվում են ընդհանուր մոտեցումներ:

Այդուհանդերձ, աշխարհի 100-ավոր երկրների (ԱՄՆ-ի, Եվրոպայի, Ասիայի, Աֆրիկայի) մեդիայրատվամիջոցները շարունակում են ահազանգել համակարգչային-տեխնոլոգիական համակարգերում իրականացված հակերային նոր հարձակումների մասին («Россия-1», 28.VI.2017)՝ շեշտելով «տեղեկատվական բազմազան աղբյուրների բռնագրավման, ոչնչացման և պատճառած հսկայածավալ վնասների մասին»: Օրինակ, ԱՄՆ-ի տվյալներով, 300 000 համակարգիչ ենթարկվել է հակերային հարձակման, և գողացել են կարևոր նշանակության «փաստաթղթեր» («< 1», 19.XII.2017): Իսկ Google ընկերությունը մեղադրվում է տեղեկատվական-տեխնոլոգիական համակարգերի վրա իշխող դերի և անօրինական գործունեության համար, որի հետևանքով Եվրոպական երկրները զրկված են համացանցում տեղեկատվական, իրավահավասար ծառայություններ մատուցելուց: Մեդիայրատվամիջոցների («Արմենիա» և «< 1», 27.VI.2017) տեղեկացմամբ, Google-ը «անազնիվ մրցակցության և անօրինական գովազդի համար տուգանվել է 2 մլրդ. 24 մլն. եվրոյով»: Ըստ քաղաքական մեդիատվյալների՝ 2017 թ. հակերների հասցրած վնասը աշխարհում կազմել է 400 մլրդ. դոլար («< 1», 27.IX.2017): Իսկ «Ֆեյսբուքը» գաղտնալսումների պատճառով կորցրել է 130 մլրդ. դոլար («< 1», 26.VII.2018):

Ակնհայտ է, որ XXI դարում կիբերհանցագործությունների մասին վերլուծությունները և դրանց դեմ միջազգային միասնական պայքարը դառնում են չափազանց անհրաժեշտ: Այսպես, 2016 թ. ՆԱՏՕ-ն 70 մլն. դոլար է հատկացրել կիբերհանցագործությունների դեմ պայքարելու համար («< 1», «PTP», 8.IX.2016): Իսկ Եվրոմիությունը (Եվրոխորհուրդը), Google ընկերությանը մեղադրելով մենաշնորհության համար և անազնիվ մրցակցության մեջ, տուգանել է 4 մլրդ. 300 մլն եվրո (որպես «հակամենաշնորհային տուգանք») (ըստ «< 1»-ի, 18.VII.2018):

Ստեղծված իրավիճակը կարելի է բնութագրել որպես «բոլորը բոլորի դեմ պատերազմ»:

Ժամանակակից կիբերհանցագործությունների դեմ ընդհանուր պայքար մղելու հարցը քննարկվել է նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում: Ըստ «PTP»-ի (26.X.2017), գլոբալ հարձակումներ կատարելով տեխնոլոգիական համակարգերի վրա՝ հակերները ռուսական պետությանը հասցրել են 1 մլրդ. դոլարի վնաս՝ բռնագրավելով սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և ռազմական բնույթի կարևոր փաստաթղթեր: Այդ կապակցությամբ հրավիրված նիստում նշվել է, որ կիբերհանցագործությունների դեմ պայքարը և տեղեկատվության անվտանգության ապահովումը երկրի համար

ունեն ռազմավարական կարևոր նշանակություն: Տեղեկատվական աղբյուրների անվտանգությունը ապահովելու նպատակով և կիրքերհանցագործությունների դեմ գլոբալ մասշտաբով պայքար մղելու կոչով 2018 թ. հանդես է եկել նաև Մեծ Բրիտանիայի վարչապետ Թերեզա Մեյը:

Պատերազմները՝ որպես մարդկային զոհերի, գաղթի և մշակութային ժառանգության (տեղակատվահաղորդակցության օբյեկտների) ոչնչացման պատճառ

Համակարգչային-տեխնոլոգիական միջոցների բացասական ազդեցությունները նախադպրոցական, դպրոցական և հայ հասարակության վրա ընդհանրապես (սարսափազդու խաղերից մինչև ինքնասպանություններ և այլն) խստորեն քննադատվեց նաև ՀՀ Ազգային ժողովի 2018 թ. սեպտեմբերի 11-ի և նոյեմբերի 15-ի նիստերում («Հ 1», 11.IX և 15.XI.2018): Այդ տեսանկյունից վիճահարույց է դառնում Երևանում կայացած «Գլոբալ ինովացիոն ֆորում»-ում («Արմենիա», 4.XI.2018) առաջ քաշված «Մարդու և տեխնոլոգիայի միացման» գաղափարը, համաձայն որի, ապագա զարգացումներում մարդն ու տեխնոլոգիան «կձուլվեն և կդառնան մի ամբողջություն»: Հարց է առաջանում. իսկ ովքե՞ր են ղեկավարելու այդ «միասնությունը», և որո՞նք են կառավարման գործընթացի *հումանիտար ու տեխնոլոգիական մեթոդները*: Մինչդեռ համակարգչային-տեխնոլոգիական հանցագործությունները շարունակվում են 2019 թ.: Այսպես, ըստ arm news-ի (21.I.2019) աղբյուրների հակերները կոտրել են հայաստանյան 2000 համակարգչային կայքեր՝ ոչնչացնելով ֆինանսաբանկային կարևոր հաշիվներ և ֆեյսբուքյան տվյալներ:

Հարկ է նշել, որ բացի էլեկտրոնային-տեխնոլոգիական միջոցներից, մշակութային ժառանգության ու տեղեկատվական աղբյուրների (ռեսուրսների) կործանման և ոչնչացման պատճառ են դարձել Մերձավոր Արևելքում բռնկված պատերազմները: 2014 մարտի 21-ին Թուրքիայից Սիրիայի տարածք թափանցած թուրք ահաբեկիչները, ռազմական գործողություններ սկսելով, բռնի տեղահանման են ենթարկում սահմանամերձ հայաբնակ Քեսաբ գյուղը, ոմբակոծում են այն և թալանում հարյուրամյակներ այնտեղ բնակություն հաստատած հայ ժողովրդի նյութական և հոգևոր ժառանգությունը¹⁴: 2014 թ. մինչև այսօր Սիրիայի մայրաքաղաք Հալեպում, հայաբնակ այլ վայրերում, ինչպես նաև Լիբիայում ու Իրաքում (Մոսուլում) թուրք ահաբեկիչների և իսլամիստների կողմից հրթիռակոծվում ու հրկիզվում են դպրոցներ, եկեղեցիներ ու գրադարաններ («Հ 1», 5.VI.2014, «arm news», 7.I.2014, «Հ 1», 23.II.2015, «Երկիր», 15.IX.2015), բարբարոսաբար

¹⁴ Չոլաքեան 2014:

ոչնչացվում են պատմական և գեղարվեստական մշակույթի հուշարձաններ: Ըստ լրատվական աղբյուրների՝ «Իրաքի և Լեվանտի իսլամական պետության» գրոհայինները այրել են Մոսուլի կենտրոնական գրադարանը՝ ոչնչացնելով Իրաքի մշակութային ժառանգության մասը կազմող 10.000 տպագիր և ձեռագիր եզակի գրքեր¹⁵: Իսկ Անբար նահանգում իսլամիստ զինյալները ավերել են մի քանի գրադարան՝ ոչնչացնելով ավելի քան 100.000 գիրք (ն.տ.):

Ցավալիորեն, պետք է նաև արձանագրել, որ իսլամիստ ծայրահեղականները 2015 թ. հարձակվելով Իրաքի Ռամադա քաղաքի վրա՝ ջարդուփշուր են արել պատմական կարևոր նշանակություն ունեցող հնագույն հուշարձաններ, ոչնչացրել գրավոր մշակույթի հարուստ ժառանգություն: Ավելին՝ նույն թվականի սեպտեմբերի 1-ին իսլամիստները պայթեցրել և ամբողջովին հողին են հավասարեցրել Հին Պալմիրայի (Սիրիայում) պատմաճարտարապետական համալիրը՝ համաշխարհային քաղաքակրթության անգնահատելի արժեքներից մեկը: Ինչպես հայտնում են հայ և արտասահմանյան լրատվամիջոցները («< 1», «PTP», «CNN» և այլ), Պալմիրայի (Հին Թադմորի, հիմնված մ.թ. II դ.) մշակութային «մնացորդները» իսլամիստ-սափեկիզների ձեռքից փրկվեցին 2016 թ. մարտի 24-27-ին՝ համանուն պատմական քաղաք-հնավայրի վրա սիրիական բանակի գրոհով ու գրավումով միայն: Իսկ Ուկրաինայում ծագած ներքաղաքական ճգնաժամի և 2013-14 թթ. այնտեղ ընթացած պատերազմի հետևանքով նույնպես ոչնչացվել ու ուժեղացվել են նյութական ու հոգևոր մշակույթի հսկայական արժեքներ: Ըստ ռուսական հեռուստատեսային հաղորդումների («PTP» 19-20.VIII.2014)՝ հրկիզվել են Դոնեցկ և Լուգանսկ քաղաքների մի շարք գրադարաններ, որոնցում (ինչպես վերոնշյալ գրադարաններում) քիչ չի եղել հայերին ու Հայաստանին վերաբերող գրականությունը: Հայտնի է նաև, որ 1980-ական թթ. վերջին և 90-ական թթ. արցախյան ազատագրական պատերազմի շրջանում կործանվել են ավելի քան 220 գրադարաններ, իսկ գրքային ֆոնդերի մեծագույն մասը ենթարկվել է թալանի կամ հրդեհվել է: Հիշյալ պատերազմի հետևանքով կրակոցների տակ են հայտնվել Կապանի և Ստեփանակերտի գրադարանները, որոնցում մինչև այսօր պահպանվում են մի քանի այրված («վիրավոր») գրքեր (նկ. 1): Հիշենք նաև, որ ադրբեջանցիների ձեռքով ոչնչացվել են նաև Հին Ջուղայի 1000-ավոր հայկական խաչքարեր...

Այո՛, պատերազմները մեծ չարիք են մարդկության համար, որոնց պատճառով, բացի հազարավոր մարդկային զոհերից, ազգերը ենթարկվում են նաև հալածանքների ու բռնի տեղահանման: Եթե ՄԱԿ-ի 2015 թ.

¹⁵ Մոսուլում իսլամիստները 10 000 եզակի գիրք են այրել (<<, 2015, փետրվարի 24, N 31, 3):

հունվարի տվյալներով աշխարհում կար 46,3 մլն. փախստական («arm news», 8.I.2015), ապա նույն թվականի հունիսին ռազմական գործողությունների հետևանքով փախստականների թիվն աշխարհում կազմել է 60 մլն. («Շանթ», 20.VI.2015), այդ թվում՝ 5 մլն. 500 հազարը՝ Սիրիայից (որոնցից 12 հազար հայ ներգաղթել է Հայաստան), իսկ 1 մլն. 300 հազարը՝ Ուկրաինայից: Այլ աղբյուրի համաձայն՝ պատերազմների և ահաբեկչության հետևանքներով փախստականների ու գաղթականների թիվը 2016 թ. կազմել է 21 մլն., այդ թվում՝ 3,5 մլն., երեխաներ («Արարատ», 20.IX.2016): Եթե ավելացնենք, որ «աշխարհում 781 մլն. մարդ գրել և կարդալ չգիտի» («arm news», 16.XII.2014), ապա գիտության, կրթության և դաստիարակության տեսանկյուններից առաջացած հարցերի լուծումները դառնում են գերխնդիր:

Բացի այդ, ըստ Նորվեգիայի փախստականների խորհրդի և մարդկանց տեղահանման մշտադիտարկում իրականացնող կենտրոնի զեկույցի՝ միայն 2016 թ. հակամարտությունների, բռնությունների ու բնական աղետների հետևանքով տեղահանված մարդկանց թիվը կազմել է ավելի քան 31 մլն.¹⁶, որոնցից ավելի քան 2,5 միլիոնը՝ Աֆրիկայից, 824 000-ը՝ Սիրիայից, 600 000-ը՝ Իրաքից, որոնք կարիք ունեն բազմակողմանի օգնության:

XXI դ. երկրորդ տասնամյակում տեղի ունեցած ռազմական գործողությունների հետևանքով առևանգվել ու սպանվել են նաև հազարավոր լրագրողներ: Ըստ լրատվական աղբյուրների («< 1», 18.VII.2013)՝ 2013 թ. սպանվել է 600 լրագրող, որոնցից ավելի քան 40-ը՝ Սիրիայում: Իսկ դա նշանակում է, որ լրագրողներին սպանողները նրանց զրկել են ոչ միայն առաջատար տեղեկատվություն և կարծիք տարածելու իրավունքից, այլև՝ ժողովրդական զանգվածների իրավունքները պաշտպանելու իրավունքից: Այնուհետև, 2015 թ. իսլամիստ-ձայրահեղականների ձեռքով սպանվել է 65 լրագրող, նրանց մեծ մասը՝ Սիրիայում և Իրաքում, իսկ 45-ը գտնվում է անհայտության մեջ («Արարատ», 29.XII.2015): Լրագրողներ, որոնք կատարում էին իրենց մասնագիտական պարտականությունները:

Եզրակացություններ

Այսպիսով, ելնելով տպագիր հրատարակությունների և մեդիա լրատվական աղբյուրների ուսումնասիրություններից, կարելի է եզրակացնել.

- Տեղեկատվությունն ու հաղորդակցությունը հասարակական կյանքի շարժիչ ուժեր են: Ժամանակակից հասարակարգի համակողմանի զարգացմանը նպաստելու և տեղեկատվական մշակույթի, անձի և հասա-

¹⁶ ՀՀ 2017, մայիսի 24, N 93, 6:

րակության անվտանգությունը ապահովելու համար անհրաժեշտ է տեխնոլոգիական հանցագործությունների դեմ միջազգային պայքարի ուժեղացում, մյուս կողմից՝ հնարավոր բոլոր միջոցներով պետք է ձգտել կանխելու «բոլորը բոլորի դեմ» պատերազմների մրցավազքը:

- Պայքարելով տեխնոլոգիական (համացանցային) հանցագործությունների դեմ՝ չի նշանակում հրաժարվել տեխնոլոգիական միջոցների կիրառումից (համակարգիչներ և տեղեկատվական կապի այլ միջոցներ): Սակայն, դատելով բազմազան աղբյուրների տեղեկատվագիտական վերլուծությունից, չի կարելի նաև հաստատել, որ դրանք վտանգավոր չեն գիտակրթական և սոցիալական հաղորդակցությունների զարգացումների համար:

- Արդի մշակութային քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի ցանկացած երկրի տեղեկատվական ինֆրաստրուկտուրայի (մոդելի) կառուցմանը, տվյալ դեպքում՝ Հայաստանի, հայկական սփյուռքի և Արցախի մշակութային արժեքների անվտանգության ապահովմանը տեղեկատվական ռեսուրսների ինտեգրմանն ու օգտագործմանը, որոնք պահանջում են տեսամեթոդական հստակ մոտեցումներ:

- Գրադարանային-մատենագիտական և տեղեկատվական կենտրոնները, որպես սոցիալական ինստիտուտներ, պետք է համալրվեն համապատասխան բարձրագույն կրթությամբ մասնագետներով՝ հաշվի առնելով *մասնագիտական որակավորման չափանիշները* (Սուքիասյան 2018, 96-108), որովհետև նրանց մասնագիտական գործունեությունից է կախված տեղեկատվական օբյեկտների սպասարկման և սոցիալ-հաղորդակցական փոխադարձ կապերի զարգացման արդյունավետությունը բոլոր երկրներում, ներառյալ Հայաստանում:

Գրականություն

Ավետիքյան Հ. 2017, Սմարթֆոնն ու մեր երեխաները, Ազգ, 25 օգոստոսի, N 32 (5480), էջ 1:

Գրադարանային-տեղեկատվական կրթության համակարգում նոր տեխնոլոգիաների և սոցիալական մեդիայի կիրառման արդի միտումները 2014, Հանրապ. գիտաժողովի զեկուց. Ժողովածու, կազմող, առաջաբանի հեղինակ և մասնագիտ. խմբագիր՝ Գ.Ա. Սուքիասյան, Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 128 էջ:

2016-ին՝ ավելի քան 31 միլիոն տեղահանված, ՀՀ, 2017, 24 մայիսի, N 93, էջ 6:

Մոսուլում իսլամիստները 10 000 եզակի գիրք են այրել, ՀՀ, 2015, 24 փետրվարի, N 31, էջ 3:

Շահբազյան Մ. 2014, Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացման սոցիոմշակութային որոշ հիմնախնդիրներ, Կանխեղ, Գիտական հոդվածներ, Երևան, «Ասողիկ», էջ 321-329:

- Չղաքեան Յակոբ 2014, Քեսարի երեք օրերը, 21-23 մարտի, Երևան, «Էդիթ Պրինտ», 128 էջ:
- Սուքիասյան Գ.Ա. 2013, Տեղեկատվական մշակույթը տեխնոլոգիական զարգացումների համատեքստում, Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի «Գիտական տեղեկագիր», Մանկավարժ, N 1, էջ 128-135:
- Սուքիասյան Գ.Ա. 2018, Գիրքը, գրադարանը և ընթերցանությունը Հայաստանի պետական բուհերում: Ուսումնական ձեռնարկ, Գ.Ա. Սուքիասյան, Երևան, հեղ. հրատ., 112 էջ:
- Бегбедер Ф. 2014, Конец света: первые итоги/ Фредерик Бегбедер: пер. с франц. Е. Головиной, СПб., «Азбук», 448 с.
- Волковский Н.Л. 2003, История информационных войн, СПб., «Полигон», 258 с.
- Вороничева О.В. 2011, Читательская деятельность и культура чтения, Библиотекосведение, № 5, с. 59-63.
- Гендина Н.И. и другие 2006, Формирование информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование содержания учебной дисциплины, Москва, «Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества», 511 с.
- Запесоцкий А.С. Марков А.П. 2015, Эпоха информационных войн и проблемы обеспечения духовной безопасности общества, Вопросы культурологии, № 4, с. 6-13.
- Кастельс М. 2000, Информационная эпоха, Москва, «ГУ ВШЭ», 608 с.
- Крылов В.В. 1997, Информационные компьютерные преступления, Москва, ИНФРА, «Норма», 285 с.
- Панарин И.Н. 2003, Технология информационной войны, Москва, «Академик-книга», 216 с.
- Поляков Ю.А. 2004, Информационная безопасность и СМИ, Москва, «ГУ ВШЭ», 320 с.
- Почепцов Г.Г. 1999, Информационно-психологическая война Москва, «Рефлбук; К.: Ваклер», 648 с.
- Почепцов Г.Г. 2002, Информационные войны, Москва, «Ваклер», 560 с.
- Расторгуев С.П. 2007, Основы информационной безопасности: учеб. пособие для высших учебных заведений, Москва, «Академия», 192 с.
- Соколов А.В. 2011, Библиотечный гуманизм и гуманистическая миссия библиотек в информационном обществе, Библиотечное дело, № 17, с. 8-15.
- Столяров Ю.Н. 2006, Защита библиотечного фонда: учеб. пособие, Москва, «Фаир-Пресс», 504 с.
- Троицкая С.И. 2015, Информационный террор: воспринимать или жить? Ростов н. Дону, «Феникс», 205 с.
- Уэбстер Фрэнк 2004, Теории информационного общества, пер. с англ. М.В. Арапова, Н.В. Малыхиной, Москва, «Аспект Пресс», 400 с.

ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Գագիկ Սուքիասյան

Տպագիր և էլեկտրոնային (մեդիա) տեղեկատվական աղբյուրների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, թե արդի հասարակական կյանքի զարգացման վրա ինչ դրական և բացասական գործոններ են ազդեցություն թողնում: Մի կողմից՝ պատերազմների կործանարար հետևանքները (հատկապես Մերձավոր Արևելքում). դրանք պատճառ են դարձել հազարավոր մարդկանց մահվան, գաղթի, մշակութային եղեռնի, ինչպես նաև տեղեկատվական և սոցիալ-հաղորդակցական կապերի «խզման»: Մյուս կողմից՝ տեխնոլոգիական հանցագործությունների լայնամասշտաբ զարգացումները բացասական ազդեցություն են ունենում համաշխարհային մշակույթի և ընդհանուր քաղաքակրթության զարգացման վրա:

Այդպիսի իրադրություններում դժվար է որոշել նաև տեղեկատվական աղբյուրների անաչտությունն ու արժանահավատությունը, որոնց կիրառական նշանակությունը գիտության և կրթության բնագավառներում անվիճելի է: Ժամանակակից հասարակարգի համակողմանի զարգացմանը նպաստելու և տեղեկատվական մշակույթի, հեղինակային իրավունքի և հասարակության անվտանգությունը ապահովելու համար անհրաժեշտ է տեխնոլոգիական հանցագործությունների դեմ միջազգային պայքարի ուժեղացում:

Արդի դարաշրջանի մշակութային քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի ցանկացած երկրի տեղեկատվական ինֆրաստրուկտուրայի կառուցմանը, տվյալ դեպքում՝ Հայաստանի, հայկական սփյուռքի և Արցախի մշակութային արժեքների անվտանգության ապահովմանը, տեղեկատվական ռեսուրսների ինտեգրմանն ու օգտագործմանը:

Բանալի բառեր՝ տեղեկատվական մշակույթ, սոցիալական հաղորդակցություն, հեռուստատեսային լրատվություն, տեխնոլոգիական տեղեկատվություն, տեղեկատվական պատերազմ, տեխնոլոգիական հանցագործություն, գրադարանային-տեղեկատվական գործունեություն:

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИИ И СОЦИАЛЬНЫХ КОММУНИКАЦИЙ

Гагик Сукиасян

Сравнительный анализ печатных и электронных (медиа) источников позволяет выявить положительные и отрицательные факторы, влияющие на развитие современной общественной жизни. В ряду этих факторов следует указать разрушительные последствия войн (особенно на Ближнем

Востоке), которые привели к гибели людей, миграции, культурному геноциду и разрыву информационных и социально-коммуникационных связей, а также широкомасштабные технологические преступления, негативное воздействие которых на развитие мировой культуры и цивилизации также велико.

Информациологический анализ показал, что в таких ситуациях трудно определить также объективность и достоверность источников информации, прикладное значение которых в сфере науки и образования неоспоримо. Очевидно, что информация и коммуникация являются движущей силой общественной жизни. Для содействия развитию современного общественного порядка, обеспечения общественной безопасности, информационной культуры и защиты авторского права необходимо усилить международную борьбу с технологической преступностью и стремиться всеми возможными средствами к предотвращению войн «всех против всех».

Помимо этого культурная политика современной эпохи должна быть направлена на построение информационной инфраструктуры (модели) любой страны, в данном случае на обеспечение культурных ценностей и безопасности Армении, армянской диаспоры и Арцаха, интеграцию и использование их информационных ресурсов, которые требуют четких научно-методических и стратегических подходов, направленных на их будущее развитие. В этих процессах важную роль играют также библиотечно-библиографические центры.

Ключевые слова – телевизионная журналистика, информационная культура, социальная коммуникация, технологическая информация, информационная война, технологическое преступление, библиотечно-информационная деятельность.

MODERN PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INFORMATION AND SOCIAL COMMUNICATIONS

Gagik Sukiasyan

The article deals with the problems of the development of information relationships and social communications. Positive and negative factors affecting the development of the modern social life are shown based on the comparative analysis of print and electronic (media) sources. On the one hand, the devastating consequences of wars (especially in the Middle East) led to the death of thousands of people, migration, cultural genocide and the severance of information and socio-communication ties. On the other hand, there are large-scale technological crimes,

the negative impact of which on the development of world culture and civilization is also evident.

The information analysis showed that in such situations it is also difficult to determine the objectivity and reliability of information sources, the applied value of which in the fields of science and education is undeniable. It is obvious that information and communication are the driving forces of the public life. It is necessary to strengthen international struggle against the technological crime and to strive to prevent the wars of "all against all" by various possible means in order to contribute to the development of the modern public order and the provision of public safety, information culture and copyright.

We also think that the cultural politics of the modern era should be aimed at the construction of the information infrastructure (model) of any country, in the given case, ensuring the cultural values and security of Armenia, the Armenian Diaspora and Artsakh, integration and use of their information resources, which require exact scientific, methodological and strategic approaches aimed at the future development. The library and bibliographic centers also play an important role in these processes.

Key words – information, information culture, social communication, TV journalism, technological information, information war, technological crime, library and information activities.